

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна

Методичні вказівки

для підготовки до семінарських і практичних занять з дисципліни
«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ І НАВЧАННЯ»

для здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні
вищої освіти у галузі 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ І.

ПСИХОПЕДАГОГІКА – ОСНОВА ВИКЛАДАННЯ І НАВЧАННЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.1.

Тема: Психологічні основи педагогічного процесу.

Питання для обговорення

1. Педагогічна психологія як результат успішного розвитку двох наук - психології та педагогіки.
2. Структура педагогічної психології.
3. Педагогіка як один із засобів підвищення ефективності педагогічного процесу.
4. Інноваційний напрям – креативна психологіка.

Методичні вказівки. У процесі підготовки до практичного заняття майбутні доктори філософії повинні підготувати повідомлення, у яких необхідно акцентувати увагу на таких аспектах щодо питань для обговорення:

Психологія (з грецьк. psuche – душа, logos – слово, знання, вчення) – наука (вчення) про об'єктивні закономірності, прояви та механізми психіки. Психіка: 1) душа; 2) внутрішній світ людини; 3) сукупність психічних процесів як свідомих, так і безсвідомих; 4) суб'єктивний образ об'єктивного світу (свідомість) тощо.

Предмет психології – закономірності, прояви та механізми психіки.

Педагогіка (з грецьк. paidos ago – “дитя вести”, paıda gogos – педагог, «той, хто веде дитя») – наука (вчення) про закономірності, форми, методи навчання і виховання.

У наш час набуває особливого характеру зв'язок між психологією та педагогікою. Посилення взаємозв'язку психології та педагогіки створює умови для випередження реальної педагогічної практики, пошуку ефективних сучасних технологій навчання та виховання. А психологія, в свою чергу, активно використовує дані педагогіки при вивченні психології формування особистості.

Тісний зв'язок психології та педагогіки підтверджується наявністю окремої галузі психологічного знання – **педагогічної психології**.

Педагогічна психологія – галузь психології, яка зосереджена на пізнанні і використанні психологічного та особистісного потенціалів педагога, учня (студента) у процесі навчання, виховання, оволодіння соціальним досвідом. Основою її є психологічні закономірності і механізми освітнього процесу.

Педагогічна психологія вивчає закономірності психічної діяльності людини у процесі розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання,

навчання і самонавчання. Її засадничі принципи закорінені у проблематиці загальної психології і загальної педагогіки.

У її структурі розрізняють теоретичну педагогічну психологію (вивчає предмет, об'єкт, принципи, методи, основні концепції навчання, виховання і розвитку); практичну педагогічну психологію (вивчає психологічні основи конкретних методів навчання, виховання і розвитку дітей, школярів та дорослих); дошкільну педагогічну психологію (вивчає психологічні основи освіти дітей до вступу до школи); педагогічну психологію середньої освіти (вивчає психологічні засади навчання, виховання і розвитку школярів та особливості педагогічної діяльності вчителя); педагогічну психологію вищої школи і безперервної освіти (вивчає психологічні основи організації освіти у вищій школі, перекваліфікацію фахівців, професійного вдосконалення та самовдосконалення тощо).

Педагогічна психологія **розглядає** структуру освітнього процесу як взаємодію багатьох чинників (що, як розвивають, навчають і виховують; хто, як виховує, навчає і розвиває; кого навчають, виховують, розвивають; за яких умов відбувається розвиток, виховання і навчання). Всі ці фактори однаково важливі. Недостатні знання про особливості навчально-виховного впливу, педагогічну діяльність дезорганізують роботу вчителя, нейтралізують перспективи професійного вдосконалення.

Окремими напрямками педагогічної психології є вивчення педагогічної діяльності та особистості вчителя, встановлення психологічних умов формування його професійної компетентності, розвитку педагогічних здібностей, а також психологічних аспектів різноманітних аномальних та екстремальних випадків у педагогічній практиці.

Психопедагогіка – термін введений у науковий обіг професор Ліверпульського університету Едвард Стоунс. Він наголошує, що психологічна теорія й педагогічна практика змогли б зблизитися й збагатити один одного, а навчання потрібно розглядати як вид експериментальної психології. На його думку система освіти, що, тривалий час впливає на формування особистості, надає унікальну можливість постійно емпірично перевіряти психологічні теорії й концепції та оперативно коректувати їх.

Академік І.А. Зязюн зазначає, що професія педагога, найбільш відчутна від психології, оскільки педагогічна діяльність педагога, і особливо його педагогічна дія, спрямовані на людину, на її розвиток. І при цьому саме педагог у своїй педагогічній дії зустрічається з «живою психікою суб'єкта». Педагоги і вихованці перебувають в активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії, постійно здійснюють ціннісно-смісловий обмін, що спричиняє сумісні трансформації, отже, дія, взаємодія повинні стати домінантними об'єктами дослідження психопедагогіки. Саме в цій площині може бути зрозумілою роль педагога у навчально-виховному процесі

У психологічній та педагогічній науках креативний напрям існує в системі взаємних впливів. З цієї позиції науковці виділяють **креативну психопедагогіку**, яка синтезує кілька фундаментальних напрямків в

гуманітарних науках. Базуючись на філософії, психології та педагогіці, вона інтегрує в логічну креативну модель наступні інноваційні напрямки: креасофія - філософські основи креативної психопедагогіки; креалогія - психологічні основи креативності в психології творчості; креагогіка - педагогічні основи креативності в психологічній педагогіці; професійна акмеологія (від грец. найвища точка, вершина, розквіт, зрілість) – охоплює вивчення об'єктивних і суб'єктивних факторів досягнення вершин професійної зрілості.

Креативний психопедагогічний напрямок, подібно дереву, харчується чотирма країнами: креа- софією, креалогі-їй, креа-гогікою і акмеологією. Стовбур цього дерева складається з креативної психопедагогіки як науки і мистецтва.

Креативна психопедагогіка базується на психології креативного навчання, психодидактиці і психології креативного виховання, що спирається на особистісну або поведінкову психокоррекцію.

Креативна психопедагогіка ґрунтується на психолого-педагогічних закономірностях творчого навчання і виховання, конструюванні нових парадигм і проектуванні нових видів продуктивної діяльності. При цьому важливим є знаходження надійних критеріїв визначення творчого потенціалу особистості і мобілізація резервів розвитку креативності.

Література

1. Вишнякова Н. Ф. Креативная психопедагогика. Психология творческого обучения. Минск, 1995 – 239 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посібник / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. літератури, 2003.– 316 с.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посібник / О. І. Власова. – К. Либідь, 2005. – 400 с.
4. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: навч. посібник / В. С. Лозниця. – К.: ЕксОб, 1999. – 303 с.
5. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 520 с.
6. Столяренко А. М. Психология и педагогика: учеб. пособие / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 423 с.
7. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения/ Под ред. Н.Ф. Талызиной. – М.: Педагогика, 1984. – 472с.
8. www.ncscho.org.ua – електронна енциклопедія психології
9. www.osvita.org.ua – освітній сайт
10. www.otrok.ru – електронна педагогічна енциклопедія

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.2

Тема: Психолого-педагогічні засади професійної діяльності педагога.

Питання для обговорення:

1. Основними категоріями психології вищої школи.
2. Викладач вищого навчального закладу як організатор навчально-виховного процесу.
3. Психологічна структура діяльності педагога.
4. Професіоналізм – важлива професійна якість педагога.

Методичні вказівки. У процесі підготовки до практичного заняття майбутні доктори філософії повинні підготувати повідомлення, у яких необхідно акцентувати увагу на таких аспектах щодо питань для обговорення:

Основними категоріями психології вищої школи є навчання, розвиток, виховання в єдності та взаємозв'язку, що визначається загальним поняттям едукація. **Понятійний апарат психології вищої школи** становлять такі поняття як:

«професійна спрямованість» – розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів.

«професійна соціалізація» – процес адаптації особистості до умов та особливостей професійного становлення.

«професійна ідентичність» – складне динамічне соціально-психологічне явище, що складається із внутрішніх уявлень особистості про обрану професію, та відповідність їх до реального професійного образу-Я.

«навчально-професійна діяльність» – форма пізнавальної і практичної активності студента, спрямована на розвиток своєї особистості, підготовку до виконання професійно-трудова завдань і обов'язків, оволодіння необхідними для цього знаннями, навичками і вміннями.

«Я-концепція студента» – складна динамічна система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка містить у собі взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: Образ-Я, Ставлення – Я, Вчинок – Я; *«професіоналізм»* – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності. *«адаптація»* – пристосування особистості до умов зовнішнього та внутрішнього середовища;

«професійна готовність» – особистісна якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ.

Викладач вищого навчального закладу як організатор навчально-виховного процесу. Професія викладача вищого навчального закладу - одна із найбільш творчих і складних професій, в яких поєднано науку та мистецтво.

Професійна педагогічна діяльність викладача є цілісною динамічною системою. *Структурні* складники і *функціональні* компоненти педагогічної діяльності: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Всі вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності. Отже, праця викладача вищого навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів.

Функціями викладача вищого навчального закладу є: організаторська (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок); інформаційна (носій найновішої інформації); трансформаційна (перетворення суспільне значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання); орієнтовно-регулятивна (структура знань педагога визначає структуру знань студента); мобілізуюча (переведення об'єкту виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуху, самоутвердження).

Психологічна структура педагогічної діяльності - це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач. У ній виділено конструктивний, організаторський, комунікативний і гностичний функціональні компоненти. *Гностичний компонент* є своєрідним стрижнем усіх вищеназваних компонентів. Він включає в себе вивчення: 1) змісту і способів впливу на студентів; 2) вікових та індивідуальних особливостей студентів; 3) особливостей навчально-виховного процесу і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків. *Конструктивний компонент* включає в себе: 1) добір і композицію змісту інформації, яка стає надбанням студентів; 2) проектування діяльності студентів, в якій необхідна інформація може бути засвоєна; 3) проектування власної майбутньої діяльності і поведінки, якими вони мають бути в процесі взаємодії зі студентами. *Організаційний компонент* вміщує організацію: 1) інформації в процесі її повідомлення студентам; 2) різних видів діяльності студентів таким чином, щоб результати відповідали цілям системи; 3) власної діяльності і поведінки в процесі безпосередньої взаємодії з студентами. *Комунікативний компонент* вміщує: 1) встановлення педагогічно доцільних стосунків з тими, на кого спрямований вплив (на основі визнання моральної, інтелектуальної і політичної зверхності в ролі керівника і організатора – «взаємини по горизонталі»); 2) установка правильних взаємин з тими, хто виступає в ролі керівників даної системи (дисциплінованість, принциповість, творчість – «взаємини по вертикалі») і партнерів по діяльності; 3) співвіднесення своєї діяльності з державним завданням, що ставиться до керівника як громадянина своєї держави.

Професіоналізм – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності. Серед усіх якостей, якими наділена людина, кілька можна назвати рисами професіонала: ефективність результату діяльності; володіння спеціальними знаннями та вміннями; здатність до творчості

(креативність); відповідальність за свою діяльність; свідомість діяльності; наявність певної професійної етики.

Професіоналізм педагога – якісна характеристика його як суб'єкта педагогічної праці, яка відображає високий рівень розвитку професійно-важливих і особистісно-ділових якостей, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Професіоналізм викладача містить у собі: спеціальні ЗВН (як підґрунтя для діяльності); компетентність (як здатність ефективно використовувати перші); загальний рівень культури особистості (як умова реалізації та передачі ЗВН); творчі здібності (як база для подальшого власного розвитку та пристосування до змінних умов праці).

Професіоналізм діяльності педагога забезпечуються поєднанням: *професіоналізм знань + професіоналізм спілкування + професіоналізм самовдосконалення.*

Професіоналізм знань здатність викладача синтезувати інформацію з різних галузей науки; особистісна забарвленість, тобто знання, «пропущені» через власну позицію; формування знань одночасно на різних рівнях (теоретичному, методичному, технологічному);

Професіоналізм спілкування. Формою педагогічної взаємодії і у процесі навчання, і у вихованні є спілкування – вербальний або невербальний контакт. Спілкування – процес обміну між людьми певними результатами їхньої психічної та духовної діяльності: засвоєною інформацією, думками, судженнями, оцінками, почуттями й настановами. Педагогічна діяльність пов'язана з досить інтенсивним і майже безперервним професійним спілкуванням. Усі основні форми організації навчального процесу (лекція, семінарське заняття, іспит та ін.), виховна робота та науково-методична діяльність у вищій школі пройняті цим складним і багатофункціональним соціально-психологічним явищем – «розкішно людського спілкування» (Антуан де Сент-Екзюпері).

Соціальний зміст педагогічного спілкування визначається тим, що це спосіб передавання форм і змісту соціального досвіду, культури; засіб задоволення потреби людини в іншій людині; передумова психічного розвитку індивіда; чинник формування особистості. *Психологічна сутність педагогічного спілкування* полягає в тому, що воно розкриває психологічний зміст однієї людини для іншої, завдяки чому взаємозбагачується духовний світ і викладача, і студента.

Спілкування охоплює такі функції: соціально-перцептивну – сприйняття, пізнання і розуміння партнера; комунікативна – передача інформації та обмін індивідуальним досвідом *та аспекти:* інтерактивний – вироблення спільної стратегії взаємодії, реалізація соціальних ролей та організація сумісної діяльності; емоційно-ціннісний – прояв взаємних оцінних ставлень один до одного, експресивні реакції кожного суб'єкта спілкування, а також індивідуальні переживання ситуації спілкування та реагування на емоційну напругу; особистісний – соціальна самопрезентація.

Професіоналізм самовдосконалення – фундамент професіонального зростання викладача як спеціаліста, формування у нього соціальне цінних і професійно-значущих якостей.

Література

1. Психологічні засади розвитку духовної культури педагогічного персоналу: посіб. / За ред. Е.О.Помиткіна. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 174 с.
2. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
3. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія / Авт. кол. О.А.Дубасенюк, О.Є Антонова, С.С.Вітвицька, Н.Г. Сидорчук, О.М. Спірін, Н.В. Якса та ін. / За заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 322 с.
5. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2011. – 389 с.
6. Скрипченко О.В., Падалка О.С., Скрипченко Л.О. Психолого-педагогічні основи навчання: Навчальний посібник для викладачів психології і педагогіки, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів та курсантів військових училищ. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 712 с.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КРЕАТИВНОГО НАВЧАННЯ І ВИКЛАДАННЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.1.

Тема: Особливості креативного викладання і навчання

Питання для обговорення

1. Поняття креативності.
2. Особливості креативного навчання.
3. Особливості креативного викладання і навчання.
4. Сутнісні ознаки педагогічної креативності.

Поняття **креативність** (з лат. creatio – створення, творчість, новаторська діяльність) не є синонімом до слова творчість. *Творчість* є діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські чи інші інновації тощо), а

креативність – особистісна здатність до творчості.

Термін «креативність» у педагогіці та психології набув поширення на заході у 60-ті роки ХХ століття після публікацій робіт Дж. Гілфорда, завдяки яким фактично народжується сучасна психологія творчої обдарованості (психологія креативності).

Креативність характеризується шістьма основними параметрами: 1) здатністю до виявлення й формулювання проблем; 2) здатністю до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкістю – здатністю до продукування найрізноманітніших думок; 4) оригінальністю – здатністю відповідати на подразники нестандартним способом; 5) здатністю вдосконалювати об'єкт сприймання, додаючи певні деталі; 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій (Дж. Гілфорд).

16 гіпотетичних інтелектуальних здібностей (Дж. Гілфорд), що характеризують креативність: *швидкість* (кількість ідей, що виникають за деяку одиницю часу); *гнучкість* (здатність швидко переключатися з однієї ідеї на іншу); *оригінальність мислення* (здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); *допитливість* (підвищена чутливість до проблем, що не викликають інтересу у інших); *іррелевантність* (логічна незалежність реакцій від стимулів).

Креативне навчання ґрунтується на *принципах*: відповідності зовнішнього освітнього продукту суб'єкта його внутрішнім потребам; індивідуальної освітньої траєкторії суб'єкта в освітньому просторі; інтерактивності занять, здійснюваний за допомогою телекомунікацій; відкритої комунікації по відношенню до створюваної суб'єкту освітньої продукції.

Креативне навчання передбачає розвиток творчого мислення, уяви, інтуїції.

Педагогічна креативність (за О. Антоною) здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач і характеризується за цілим рядом параметрів. Вона характеризується за допомогою таких критеріїв як швидкість (продуктивність) і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість. Під швидкістю (продуктивністю) думки розуміють кількість ідей, яка виникає за одиницю часу. Протилежна якість – малопродуктивність. Гнучкість думки характеризує здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому. Це добре розвинута навичка переносу (транспозиції). Вона забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ, що вивчаються, до іншого, долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від недосконалої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів. Протилежна якість – інертність. Оригінальність визначає здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу.

Протилежна якість – традиційність. Допитливість розуміється як здатність дивуватися; відкритість та інтерес до усього нового. Протилежна якість – байдужість. Сміливість передбачає здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією. Протилежна якість – поміркованість.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 228 с.
2. Антонова О.Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. Ч. 2. – С. 11-17.
3. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
4. Морозов, А. В. Креативная педагогика и психология: учеб. пособие [для системы высш. послевуз. и пед./ профобразования при реализации программы «Преподаватель высш. шк.», а также студ. вузов по пед. направленности и специальностям] / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Традиция, 2004. – 559 с.
5. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч. – метод. посібник. – К., 1996. – 792 с.
6. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2005. – 520 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.2.

Тема: Розвивально-освітнє середовища як засіб ефективності навчання і викладання

Питання для обговорення

1. Сутність освітнього середовища.
2. Типологія освітнього середовища.
3. Сутність поняття «розвивально-освітнє середовище».
4. Стили педагогічного керівництва викладача у процесі навчання і викладання.

Методичні вказівки. У процесі підготовки до практичного заняття майбутні доктори філософії повинні підготувати повідомлення, у яких

необхідно акцентувати увагу на таких аспектах щодо питань для обговорення:

освітнє середовище – система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні (за В. Ясвіним). У процесі взаємодії особистостей в освітньому середовищі особливої уваги заслуговують особистісні компоненти середовища. До таких ми відносимо: *соціальний* компонент – комплекс соціально орієнтованих потреб суб'єктів освітнього середовища, їх соціальних взаємодій та взаємовпливів; *мотиваційний* компонент – формування в учасників середовища сукупності спонукань та внутрішніх переконань, що регулюють процес професійного зростання майбутнього спеціаліста; *креативний* компонент – творчість як фактор позитивного розвитку особистості; *рефлексивний* компонент – усвідомлення значущості національних налаштувань та запорука їх використання у професійній діяльності; *аксіологічний* компонент – формування системи особистісно значимих цінностей; *інтегративний* компонент – об'єднання усіх попередніх компонентів у складну систему впливу на особистість.

Типологія освітніх середовищ Януша Корчака:

- за стилем взаємодії всередині середовища (конкурентна - кооперативна, гуманістична - технократична і т.д.);
- за характером відносини до соціального досвіду і його передачі (традиційна - інноваційна, національна - універсальна і т. д.);
- за ступенем творчої активності (творча - регламентована);
- за характером взаємодії з зовнішнім середовищем (відкрита - замкнута).

Необхідно відзначити, що будь-яка типологія освітнього середовища умовна.

Поняття «розвивальне середовище» було введено Дж. Равеном як простір розвитку компетентності. *Розвинути* – означає посилити, дати можливість проявитися та зміцнитися, набути зрілої форми, відповідної певному віку, окультурити, використати всі можливості для вдосконалення когось – чогось. За цією логікою розвивальним є таке предметне, природне та соціальне середовище, яке не гальмує природних життєвих виявів особистості, сприяє їх реалізації, становленню, вдосконаленню

У широкому контексті *розвивальне освітнє середовище* являє собою будь-який соціокультурний простір, у рамках якого стихійно або з різним ступенем організованості здійснюється процес розвитку особистості. З позицій психологічного контексту (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занкова, О. Леонт'єв) розвивальне середовище – це певним чином упорядкований освітній простір, в якому здійснюється розвивальне навчання.

Розвивальне освітнє середовище у своєму розвитку проходить **три етапи**: *становлення* – розробка відповідної концепції й програми розвитку, формуванням необхідної документації, створенням органів управління, визначенням фінансових і матеріальних можливостей, пошуком додаткових

джерел фінансування; *функціонування* – створення необхідних умов для плідного функціонування позначеного середовища, залученням до роботи найбільш підготовлених і творчих кадрів, батьків, які розуміють і підтримують концепцію розвитку цього середовища; *удосконалювання* – постійний пошук ефективних засобів його розвитку, проведення інноваційної дослідницької роботи, поширення додаткових освітніх послуг відповідно до потреб учасників педагогічного процесу.

Відомим польським лікарем і педагогом Янушем Корчаком була створена типологія, яка відображала його бачення процесу формування освітнього середовища. Він акцентував увагу на виховній функції середовища і виділяв наступних чотири типи:

- догматичне,
- ідейне,
- безтурботного споживання,
- зовнішнього лиску і кар'єри.

Кожен тип розвивального середовища формує певні якості особистості: *залежність* або *свободу*, *активність* або *пасивність*. Догматичне середовище сприяє формуванню залежної і пасивної особистості, творча – вільної і активної, безтурботна – вільної, але пасивної, кар'єрна – активної, але залежної (рис 1).

Мал. 1. Якості особистості, що формуються в освітньому середовищі різного типу (за В.А. Ясвіним)

Стиль педагогічного спілкування – усталена система способів та прийомів, які використовує педагог під час взаємодії зі студентами, колегами по роботі.

Основними стилями керівництва педагога є:

– автократичний (самовладний стиль керівництва), коли викладач здійснює одноосібне управління колективом студентів, не дозволяючи їм висловлювати свої погляди і критичні зауваження, педагог послідовно пред'являє до учнів вимоги та здійснює жорсткий контроль за їх виконанням;

– авторитарний (владний) стиль керівництва допускає можливість для студентів брати участь в обговоренні питань навчальної або колективного життя, але рішення в кінцевому рахунку приймає викладач відповідно до своїх установок;

– демократичний стиль передбачає увагу і облік викладачем думок студентів, він прагне зрозуміти їх, переконати, а не наказувати, веде діалогічне спілкування на рівних;

– ігнорує стиль характеризується тим, що викладач прагне якомога менше втручатися в життєдіяльність студентів, практично усувається від керівництва ними, обмежуючись формальним виконанням обов'язків передачі навчальної та адміністративної інформації;

– попустительський, конформний стиль проявляється в тому випадку, коли викладач усувається від керівництва групою студентів або йде на поводу їх бажань;

– непослідовний, алогічний стиль - викладач в залежності від зовнішніх обставин і власного емоційного стану здійснює будь-який з названих стилів керівництва, що веде до дезорганізації і ситуативності системи взаємин викладача зі студентами, до появи конфліктних ситуацій.

Література

1. Беляев Г. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений / Г. Беляев. – М.: ИЦКПС, 2000. – 288 с.
2. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність / О. Малихіна // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С. 15–16.
3. Маслов К.И. «Образовательная среда»: основные подходы к определению понятия / К. И. Маслов // Синтез: науч.-теор. и практ. журнал Кубанского отделения Российского философского общества при РАН. 2007. – № 2 (16). С. 129–139.
4. Столяренко Л.Д. Педагогическое общение // Л.Д. Столяренко Педагогическая психология для студентов вузов. – Ростов н/Д: «Феникс», 2004. – С. 238-247.

5. Тарасов С.В. Образовательная среда: понятие, структура, типология / С.В. Тарасов // Вестник Ленинградского гос. ун-та им. А.С. Пушкина. –2011. – № 3. – Т. 3. – С. 133-138
6. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.